

Н. О. ГАВРИЛЮК, В. М. ЗУБАР

Охоронні розкопки поблизу городища Золотий Мис

Влітку 1980 р. Широкобалківська новобудівна експедиція Інституту археології АН УРСР проводила розкопки на території, суміжній з городищем перших століть нашої ери Золотий Мис на околиці с. Широка Балка Білозирського р-ну Херсонської обл.*

В ході робіт дослідили близько 3 тис. м² площі, яка розміщується на північ від городища і оточена з півдня і заходу природними балками, зі сходу — стрімкими берегами Дніпровського лиману**. Виявлено 45 господарчих ям, дві напівземлянки та два поховання.

Ями концентруються на частині території, яка містилась ближче до берега лиману і балок. Переважають ями грушоподібної у розрізі форми (25), овальні у плані. Довжина їх від 1,4 до 2,7 м, ширина — від 0,75 до 2,60 м; біля дна стінки розширюються на 0,1—0,4 м, глибина — від 1,1 до 3 м (рис. 1, 1). Дно та стінки деяких ям обмазувались глиною, а ями № 35 було устелено камкою. В трьох господарських ямах розширялись лише одна або дві стінки. За характером заповнення і виявлених у них речах вони близькі по типу до ям грушоподібної у розрізі форми.

12 ям становлять тип з прямовисними стінками. Це переважно ями круглої в плані форми діаметром від 1,2 до 2 м, глибиною від 1,1 до 1,5 м (рис. 1, 5). У їх заповненні крім фрагментів амфор траплялась велика кількість кісток тварин. Яма № 20 була повністю заповнена кістками великої рогатої худоби.

Три ями невеликих розмірів діаметром від 1 до 1,2 м звужувались до дна на глибину від 0,8 до 1,6 м. Яма № 24 цього типу заповнена керамічними шлаками (рис. 1, 3).

Складну підземну конструкцію являла собою яма № 41 (рис. 1, 4). Вона була кругла в плані, діаметром 1,5 м і грушоподібна у розрізі. В стінках, на глибині 2 м від рівня сучасної поверхні, на всьому обсязі знаходилась ніша шириною 0,4—0,6 м, висотою 0,45—0,50 м. Дно ями на глибині 2,7 м від рівня сучасної поверхні. Стінки та дно обмазані тонким шаром світлої глини. У ямі № 41 виявлено фрагменти червоноглиняної амфори II—III ст. н. е. та стінок ліпної та червонолакової посудини.

Форма ям та характер знахідок у них дають можливість припустити їх господарське призначення. Більшість ям були зерновими. Так, наприклад, у ямі № 1 трапилось обпалене зерно голозерного ячменю***. У ямі № 35 зберігався непомолочений збір з домішками стеблин та стержнів колосків. Тут знайдено зернівки двох видів голозерної пшениці: 70% м'якої та карликової та зернівки ячменю плівчастого, щавлю та жита.

На дослідженій території виявлено дві напівземлянки. Одна з них складалась з двох приміщень: перша розміром 2,4×2,4 м, друга — 2,4×1,4 м, заглиблених у материк на 0,6 м. Вхід шириною 1,5 м був розміщений у південно-західній стінці приміщення. Дно споруди знаходилось на глибині 1,5 м від рівня сучасної поверхні. З нею пов'язана господарча яма № 15 грушоподібної форми і розміщувалась у південній частині споруди. Сліди вогнища відсутні (рис. 2, 1).

Друга напівземлянка мала форму прямокутника (2,9×2,6 м). Вхід шириною 0,7 м зі сходу був розташований у південно-західній стінці. Слідів вогнищ не виявлено. Дно споруди на глибині 1,2 м від рівня сучасної поверхні (рис. 2, 2). Тут трапились фрагменти амфор II—III ст. н. е. і дно червоноглиняної посудини на кільцевому піддоні. Характер знахідок та конструкція споруд дає можливість висловити припущення, що напівземлянки мали господарське призначення.

Майже в усіх ямах траплялась антична кераміка, серед якої перше місце займають амфори. Деякі посудини вдалось реставрувати. Наведено опис найбільш цікавих екземплярів.

* Начальник експедиції В. М. Зубар. У роботах брали участь співробітники Інституту археології АН УРСР Н. О. Гаврилюк, Ю. І. Толкачов; Херсонського краєзнавчого музею — М. Й. Абікулова, В. І. Терешонок, викладачі історичного факультету ХДУ В. Ф. Мешеряков та І. П. Сергеев з групою студентів-практикантів.

** Дослідження тут 1979 р. почав Периферійний загін Ольвійської експедиції Інституту археології АН УРСР (керівник В. М. Отрешко).

*** Визначення зроблені співробітником лабораторії фізичних та хімічних методів Інституту археології АН УРСР кандидатом біологічних наук Г. О. Пашкевич.

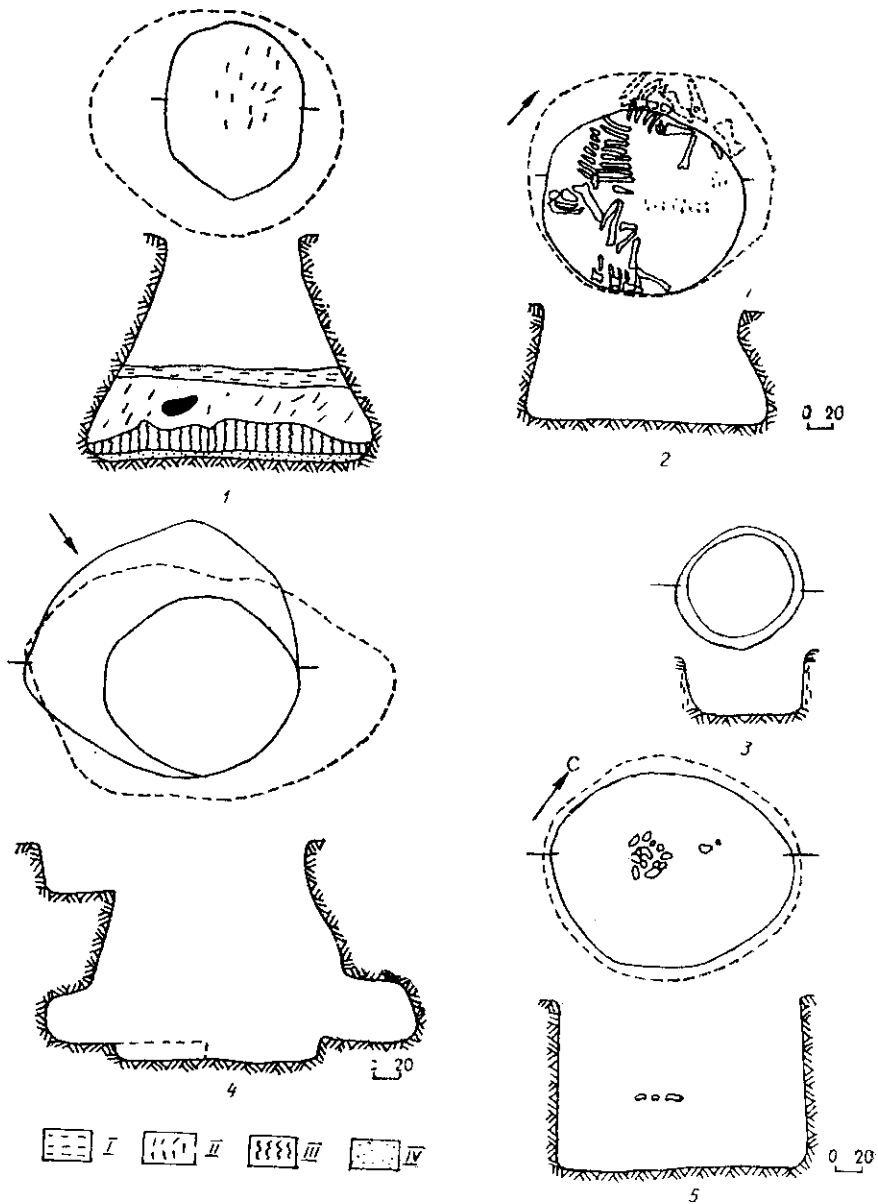

Рис. 1. Типи господарчих ям, розкопаних на території, суміжній з городищем Золотий Мис. I — камка; II — шар з обпаленим зерном; III — обпалена глина; IV — гумус.

Фрагментована світлоглиняна амфора з відігнутими вінцями, вузьким конусоподібним горлом і коротким яйцеподібним тулубом трапилась у ямі № 6. Ручки овальні у розрізі. Висота амфори 0,22 м, діаметр вінця 0,4 м, тулуба — 0,16 м (рис. 3, 1). По численних аналогіях амфора датується II—III ст. н. е.¹

Фрагментовану червоноглиняну амфору з розширеним горлом, яке переходить в опуклі плічка, виявлено у ямі № 25. Тулуб звужується донизу, переходячи в подовжену кінчну ніжку. Ручки амфори масивні, овальні у розрізі, підіймаються над вінцями. Зовнішня поверхня гладка — внутрішня рифлена. Під вінцями посудини два паралельних рівчака. Висота амфори 1,5 м, діаметр вінця 0,21 м, висота горла 0,26 м, максимальний діаметр тулуба 0,5 м. Глина червоного кольору з вапняними та слюдяними домішками (рис. 3, 4). Ця амфора відноситься до великої групи червоноглиняних амфор перших століть нашої ери. Типологія цих амфор ще не розроблена, але виходячи з умов знахідки посудина може бути датована II—III ст. н. е.

На одному з фрагментів червоноглиняної амфори з широким воронкоподібним горлом і овальними у розрізі ручками на місці переходу горла у плічка — графіто

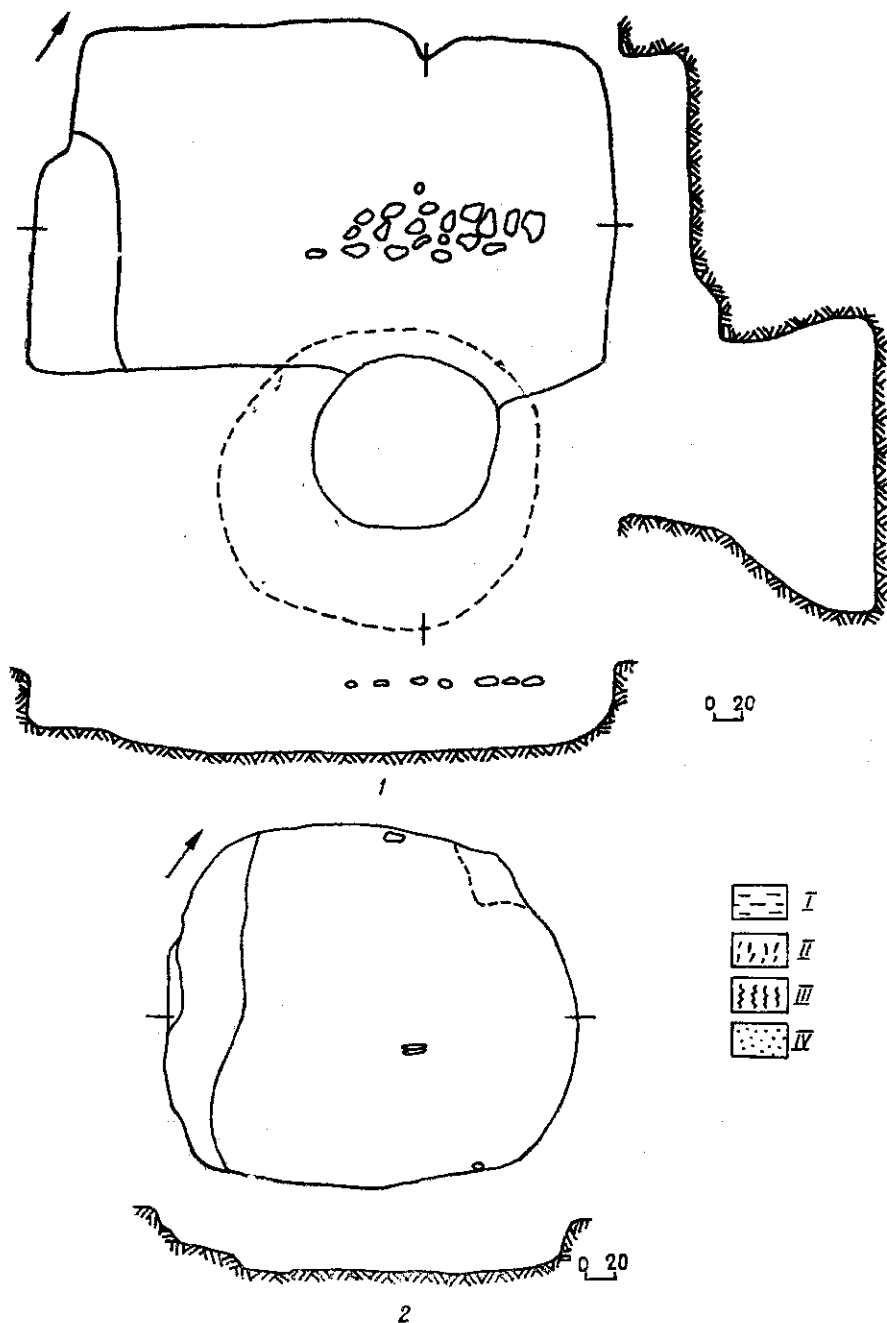

Рис. 2. Напівземлянки, досліджені на території, суміжній з городищем Золотий Мис. I — камка; II — шар з обпаленим зерном; III — обпалена глина; IV — гумус.

у вигляді . Глина амфори світло-червоного кольору, пориста з вапняними

домішками. Висота збереженої частини 0,19 м (рис. 3, 2). Аналогії таким амфорам нам невідомі. Тому за супроводжуючим матеріалом ця амфора, як і попередня,

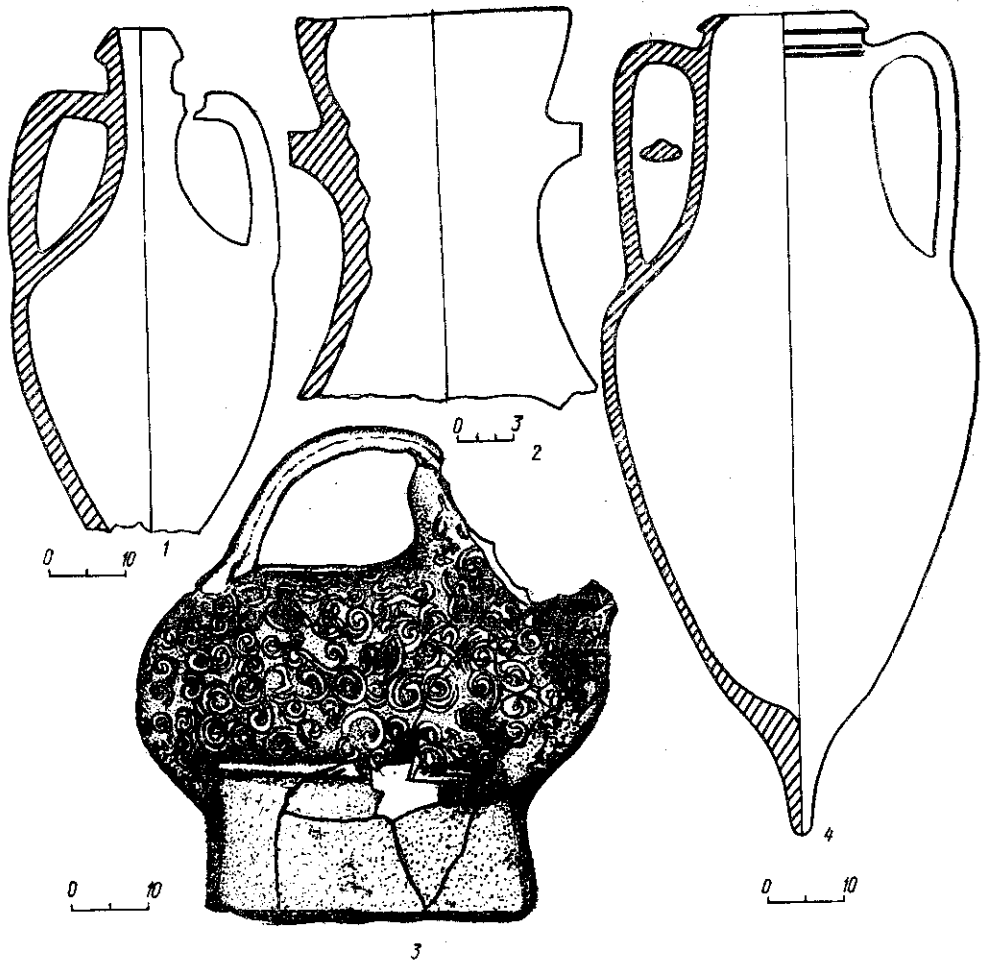

Рис. 3. Амфори та фігурна посудина, що трапилась у господарчих ямах.

може бути віднесена до II—III ст. н. е. * Серед знахідок траплялись фрагменти червоноглиняної кераміки. У ямі № 14 разом з фрагментами амфор II—III ст. н. е. виявлено фрагментовану фігурну посудину. Вона мала форму лежачого барана з тулубом, покритим рельєфним зображенням шерсті. Голова тварини відбита (рис. 3, 3). По аналогах ця посудина може бути датована II—III ст. н. е. ²

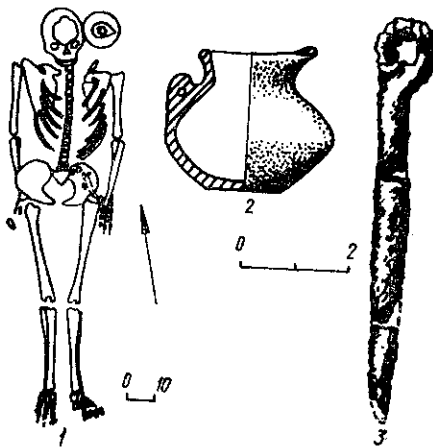

Рис. 4. Поховання № 1.

Фрагменти ліпних посудин трапились у 13 ямах. Більшість — це фрагменти стінок; фрагменти вінець виявлено у чотирьох ямах. У ямі № 8 знайдено фрагмент горла горщика з дугоподібно відігнутою шийкою. Такі горщики поширювались на всій степовій території починаючи з періоду пізньої бронзи. Горло посудини з ями № 6 з орнаментом у вигляді косих насічок на вінцях належало горщику з горлом, відігнутим у вигляді розтрубу. Горщики цього типу існують у степових похованнях починаючи з VI ст. до н. е. і є надійним етнічним критерієм скіфських пам'яток ³. Вони трапляються також у матеріалах пізньоскіфських городищ Нижнього Дніпра ⁴.

Поховання, відкриті на розкопаній території, не відносились

* Висловлюємо щирю подяку Н. О. Лейпунській за допомогу при визначенні типології амфор з розкопок.

до некрополя городища Золотий Мис. Небіжчиків поховали тоді, коли перестали використовуватись зернові та господарчі ями. Кістяк у похованні № 1 (рис. 4, 1) лежав у витягнутому положенні головою на південний схід. Контури могильної ями виявити не вдалось. Поряд з небіжчиком трапились залізний ніж (рис. 4, 3) й ліпна посудина з округлим тулубом, трохи відігнутими вінцями й маленьким зливом (рис. 4, 2). Поховання № 2 виявлено у господарчій ямі, де кістяк лежав на спині головою на південний захід. Разом з ним трапились позолочена срібна фібула, бронзова ажурна пряжка, кістяний гребінець з овальною спинкою і бронзовими заклепками та фрагментований червоноглиняний і ліпний посуд. Поряд з небіжчиком знаходилась напутня їжа. За речовим комплексом це поховання слід датувати другою половиною III ст. н.е.*

Підводячи підсумки, вкажемо, що територія, суміжна з городищем Золотий Мис, не була, як це часто буває, зайнята могильником, а протягом перших століть нашої ери інтенсивно використовувалась населенням. Тут, очевидно, зберігались запаси зерна, частина якого йшла на продаж. Можливо, в обмін на продукцію сільського господарства до населення городища Золотий Мис надходили фігурні посудини, червонолакова кераміка та інша продукція античних ремісничих майстерень Середземномор'я.

* Детальному аналізу цього комплексу буде присвячена спеціальна робота.

¹ Бураков А. В. Козырьское городище рубежа и первых веков н. э. — Киев, 1976, с. 74; табл. III, 30; Шелов Д. Б. Узкогорлые светлоглиняные амфоры первых веков н. э.: Классификация и хронология. — КСИА АН СССР, 1978, вып. 156, с. 19, рис. 7.

² Кротокин В. В. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н. э. — V в. н. э.). — САИ, 1970, вып. 31—27, с. 76, (№ 597); с. 81—82, (№ 667), рис. 38, 5; 39, 1.

³ Гаврилюк Н. О. Ліпна кераміка скіфських поховань IV—III ст. до н. е. — Археологія, 1980, № 34, с. 29—30.

⁴ Погребова Н. Н. Позднескифские городища на Нижнем Днепре. — МИА, 1958, № 64, с. 123, рис. 12, 1—3; с. 135, рис. 17, 2, 7; с. 136.